

Świeckie czy wyznaniowe?

Wizja państwa polskiego w prasie
katolickiej w latach 2005–2015

Kinga Przybysz-Polakowska

Świeckie czy wyznaniowe?
Wizja państwa polskiego w prasie katolickiej
w latach 2005–2015

Kinga Przybysz-Polakowska

Świeckie czy wyznaniowe?
Wizja państwa polskiego w prasie katolickiej
w latach 2005–2015

Poznań 2019

[Kup książkę](#)

Promotor

Prof. dr hab. Ryszard Kowalczyk

Recenzenci

Prof. dr hab. Iwona Hofman

Prof. dr hab. Stanisław Michalczyk

Redaktor prowadzący

Paulina Wiśniewska

Korekta

Sebastian Surendra, Marek Urbaniak

Skład komputerowy

Maciej Torz

Projekt okładki – Mateusz Bartkowiak

Prawa autorskie zdjęcia – Flag of Vatican @ titoOnz

pobrane z <https://pl.depositphotos.com>

Publikacja sfinansowana ze środków Collegium Da Vinci

gen. Tadeusza Kutrzeby 10

61-719 Poznań, Polska

ISBN 978-83-66353-21-3 (wersja drukowana)

ISBN 978-83-66353-22-0 (wersja elektroniczna)

Druk

Perfekt – Gaul i wspólnicy sp.j.

ul. Skórzewska 63, 60-185 Skórzewo

ISBN 978-83-66353-21-3

Spis treści

WSTĘP	7
ROZDZIAŁ 1	
RAMY TEORETYCZNE PRACY	17
1.1. III RP jako państwo demokratyczne	17
1.2. Państwo świeckie a państwo wyznaniowe	25
1.3. Polska: spór o świeckość państwa. Wybrane zagadnienia	31
1.4. Państwo i demokracja w myśli katolickiej	45
ROZDZIAŁ 2	
KOŚCIÓŁ KATOLICKI W POLSCE	51
2.1. Uwarunkowania historyczne: Kościół katolicki po 1989 r.	51
2.2. Akty prawne regulujące stosunki między III RP a Kościołem katolickim.	62
2.3. Wybrane problemy w relacjach między Kościołem katolickim a III RP .	68
2.4. Media katolickie w Polsce: charakterystyka badanej prasy	82
ROZDZIAŁ 3	
METODOLOGIA BADAŃ WŁASNYCH	97
3.1. Analiza dyskursu: zagadnienia teoretyczne	97
3.2. Wybór i charakterystyka przyjętej metodologii badań.	107
3.3. Hipotezy badawcze	115
3.4. Gromadzenie i klasyfikacja materiału badawczego – warsztat pracy. .	116

ROZDZIAŁ 4

WYNIKI BADAŃ	119
4.1. „Gość Niedzielny”	119
4.1.1. Pierwszy blok tematyczny – finansowanie Kościoła katolickiego.....	121
4.1.2. Drugi blok tematyczny – edukacja	127
4.1.3. Trzeci blok tematyczny – bioetyka.....	135
4.1.4. Wnioski.....	145
4.2. „Przewodnik Katolicki”.....	147
4.2.1. Pierwszy blok tematyczny – finansowanie Kościoła katolickiego.....	148
4.2.2. Drugi blok tematyczny – edukacja	151
4.2.3. Trzeci blok tematyczny – bioetyka	155
4.2.4. Wnioski.....	163
4.3. „Niedziela”.....	164
4.3.1. Pierwszy blok tematyczny – finansowanie Kościoła katolickiego.....	166
4.3.2. Drugi blok tematyczny – edukacja	169
4.3.3. Trzeci blok tematyczny – bioetyka	173
4.3.4. Wnioski.....	177
4.4. „Tygodnik Powszechny”	177
4.4.1. Pierwszy blok tematyczny – finansowanie Kościoła katolickiego.....	179
4.4.2. Drugi blok tematyczny – edukacja	184
4.4.3. Trzeci blok tematyczny – bioetyka	189
4.4.4. Wnioski.....	194
PODSUMOWANIE I WNIOSKI	197
SPIS TABEL I WYKRESÓW.....	207
BIBLIOGRAFIA	209
Źródła.....	209
Akty prawne.....	209
Opracowania	211
Materiały prasowe.....	216
Inne.....	220

WSTĘP

Podejmowany temat porusza zagadnienia istotne zarówno z punktu widzenia analiz natury politologicznej, jak i medioznawczej. Rozprawa dotyczy bowiem problematyki związanej ze świeckim oraz wyznaniowym charakterem państwa, realizując jednocześnie autorski plan badawczy wykorzystujący analizę zawartości najbardziej poczytnych tytułów prasy katolickiej. Wybór tematu i konstrukcja pracy są odpowiedzią na istniejącą, zdaniem autorki, społeczną i akademicką potrzebę naukowej eksploracji w tym zakresie.

We współczesnej Polsce, począwszy od ukonstytuowania się III RP, trwają debaty wprost lub pośrednio odnoszące się do relacji między państwem a Kościołem katolickim. Od lat niezmiennie pozostają też osie sporu biegnące wzdłuż kwestii związanych z finansami, edukacją oraz bioetyką. Jednocześnie w przestrzeni publicznej coraz wyraźniej słychać głosy diagnozujące pęknięcie Polski na dwie przeciwstawiane sobie części: odłam liberalny i konserwatywny. Konstrukty te przyjmowały już różne nazwy: mówiono m.in. o Polsce solidarnej i liberalnej¹, o Polsce A i B², a także o Polsce racjonalnej i radykalnej³. Co więcej, nic nie wskazuje na to, by w tej kwestii miały nastąpić zmiany. Najnowsze wydarzenia zwiastują raczej

1 A. Figiel, *Języki IV RP. Podziały społeczno-polityczne w dyskursie polityki*, Poznań 2009, s. 110–114.

2 A. Klich, *Polska A i B. Ostatnie wagony pełne ludzi*, „Gazeta Wyborcza”, 18.01.2010, dostęp online: http://wyborcza.pl/1,76842,7460474,Polska_A_i_B__Ostatnie_wagony_pelne_ludzi.html, dostęp: 14.06.2015.

3 Milo, kaien, jk, *Polska radykalna czy Polska racjonalna? Nałącz o apelu prezydenta: nie wprowadza podziału, tylko opisuje rzeczywistość*, TVP Info, 23.03.2015, dostęp online: <http://www.tvp.info/19367889/polska-radykalna-czy-polska-racjonalna-nałącz-o-apelu-prezydenta-nie-wprowadza-podziału-tylko-opisuje-rzeczywistosc>, dostęp: 14.06.2015.

dalsze zaostczenie różnic między „Polskami”. Wygląda na to, że nadal aktualne pozostaje pytanie zadane w wierszu przez Juliusza Słowackiego: *Szli krzycząc „Polska! Polska” (...)/ Wtem Bóg z mojąszowego pokazał się krzaka / Spojrzał na te krzyczące i zapytał: „Jaka?”*⁴. Powyższa indagacja poety stała się jednym z ważniejszych przyczynków do podjęcia badań opisanych w pracy. Autorka wyszła z założenia, że odpowiedzi na pytanie Słowackiego warto poszukiwać także w dyskursie prasy katolickiej, a więc w środkach przekazu kształtujących światopogląd pokażnej części polskiego społeczeństwa oraz reprezentujących naukę Kościoła katolickiego. Zrekonstruowanie wizji państwa prezentowanej na łamach katolickich periodyków powinno umożliwić, przynajmniej w pewnej mierze, udzielenie odpowiedzi na pytanie postawione przez wieszczka epoki romantyzmu.

Należy wskazać, że temat rozprawy doktorskiej umocowuje ją na gruncie dwóch obszarów badawczych: z jednej strony zakotwicza w obrębie badań politologicznych (myśl polityczna, stosunki państwo – Kościół), z drugiej zaś odwołuje się też do badań medioznawczych. Aktualny stan wiedzy w obu dziedzinach pozwolił zbudować warstwę teoretyczną pracy, stając się jednocześnie inspiracją do własnych poszukiwań badawczych.

Zagadnienie stosunków między państwem a Kościołem doczekało się pokażnej literatury przedmiotu, niezależnie od tego, czy mowa o ogólnych modelach relacji państwo – Kościół, czy o ich konkretnych realizacjach. Warto dodać, że tematyka ta podejmowana jest bodaj najczęściej na łonie nauk prawnych oraz politologicznych. Na szczególną uwagę zasługują rozważania na temat świeckości i wyznaniowości państwa podejmowane zarówno przez rodzimych, jak i zagranicznych badaczy. Dorobek badawczy w tym zakresie został szczegółowo omówiony w rozdziale pierwszym niniejszego opracowania. Tu, tytułem wprowadzenia, wypada odwołać się do dzieła Guya Haarschera pt. *Laickość: Kościół, państwo, religia*⁵ czy zbiorowej publikacji pod redakcją Jarosława Szymanka pt. *Państwo wyznaniowe. Doktryna, prawo i praktyka*⁶. Niebagatelną rolę w przygotowaniu rozprawy odegrały publikacje poświęcone prawu wyznaniowemu, które wyposażają odbiorcę w podstawowy aparat pojęciowy i pokazują, w jaki sposób litera prawa organizuje ład wyznaniowy w państwie. Jest to o tyle istotne, że poszczególne przepisy są rozproszone między różnymi aktami prawnymi, co może utrudniać ich interpretację. Polskie prawo wyznaniowe doczekało się co

4 J. Słowacki, *Szli krzycząc: „Polska! Polska”*, [w:] *Przypowieści i epigramaty*, XXXV, w. 1–6.

5 G. Haarscher, *Laickość*, Warszawa 2004.

6 *Państwo wyznaniowe. Doktryna, prawo i praktyka*, red. J. Szymanek, Warszawa 2011.

najmniej kilku cenionych, regularnie aktualizowanych opracowań, by wspomnieć chociażby *Prawo wyznaniowe* Michała Pietrzaka⁷ czy publikację o tym samym tytule przygotowaną przez Artura Mezglewskiego, Henryka Misztala i Piotra Stanisza⁸. Pozostając w obszarze polskiego prawa wyznaniowego, należy zauważyć, że zostało ono (podobnie zresztą jak relacje państwo – Kościół katolicki) poddane w literaturze gruntownej analizie i krytyce. O problemach w relacjach między państwem polskim a Kościołem katolickim mówi i pisze się od lat, co zostało doskonale ujęte w pracach: Pawła Boreckiego, *Elementy konfesjonalizacji państwa we współczesnej Polsce*⁹, Ryszarda M. Małajnego, *Neutralność a bezstronność światopoglądowa państwa. Uwagi na tle polskiej praktyki konstytucyjnej po 1989 r.*¹⁰, czy Michała Szewczyka, *Wybrane problemy związane z realizacją konstytucyjnej zasady rozdziału Kościoła od państwa w III Rzeczypospolitej*¹¹. Ten obszar tematyczny ma niebagatelne znaczenie dla całej niniejszej rozprawy, gdyż to właśnie problemy związane ze stosunkami państwo – Kościół stały się kluczowym punktem odniesienia badań.

Jak wspomniano powyżej, praca koresponduje także z dorobkiem badawczym gromadzonym na gruncie medioznawstwa. Badania polskiego rynku medialnego, tak jak dyskursu publicznego, znajdują się w fazie rozwojowej i wciąż wiele jest zagadnień godnych gruntownej analizy, a z uwagi na dynamikę charakteryzującą system medialny ciągle przybywa tematów interesujących z punktu widzenia badawczego. Polska prasa katolicka stała się przedmiotem wielu naukowych opracowań, zwłaszcza jeżeli chodzi o środki przekazu należące do konglomeratu ojca Tadeusza Rydzyka, w którego skład wchodzi m.in.: radio (Radio Maryja), telewizja (TV Trwam), dziennik („Nasz Dziennik”) oraz miesięcznik („W Naszej Rodzinie”). Warto tutaj wspomnieć o opracowaniu Ewy Bobrowskiej, *Obrazowanie społeczeństwa w mediach. Analiza radiomaryjnego dyskursu*¹², która na podstawie materiału

⁷ M. Pietrzak, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2010.

⁸ A. Mezglewski, H. Misztal, P. Stanisza, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2011.

⁹ P. Borecki, *Elementy konfesjonalizacji państwa we współczesnej Polsce*, [w:] *Państwo wyznaniowe. Doktryna, prawo i praktyka*, red. J. Szymanek, Warszawa 2011, s. 148–164.

¹⁰ R.M. Małajny, *Neutralność a bezstronność światopoglądowa państwa (uwagi na tle polskiej praktyki konstytucyjnej po 1989 r.)*, [w:] *Bezstronność religijna, światopoglądowa i filozoficzna władz Rzeczypospolitej Polskiej*, red. T.J. Zieliński, Warszawa 2009, s. 71–92.

¹¹ M. Szewczyk, *Wybrane problemy związane z realizacją konstytucyjnej zasady rozdziału Kościoła od państwa w III Rzeczypospolitej*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2013, nr 2, s. 91–118.

¹² E. Bobrowska, *Obrazowanie społeczeństwa w mediach. Analiza radiomaryjnego dyskursu*, Kraków 2007, s. 133–172.

badawczego zebranego między czerwcem a lipcem 2004 r. sformułowała wnioski dotyczące sposobu obrazowania rzeczywistości w „Naszym Dzienniku” i stylu, w jakim tytuł ten uczestniczy w dyskursie publicznym. Autorka doszła do wniosku, że w dyskursie tego pisma dominują uproszczone schematy poznawcze (my vs. oni), które w jakiś sposób konserwują schematy wyniesione z czasów PRL. Ponadto na łamach dziennika zaobserwowano też tendencję do bezwarunkowej afirmacji grupy własnej i daleko posuniętą niechęć w stosunku do pozostałych „zewnętrznych” grup oraz skłonność do poszukiwania wrogów. Radiomaryjny dyskurs okazał się też zamknięty – w tym sensie, że nie było w nim miejsca na tolerowanie innego światopoglądu niż tego przyjętego z góry. Z kolei Ireneusz Krzemiński w książce *Czego nas uczy Radio Maryja*¹³ przeprowadził i opisał badanie radiomaryjnej audycji *Rozmowy niedokończone*. Jeden z głównych wniosków wyciągniętych przez autora dotyczył formy religijności prezentowanej na antenie radia – była to religijność ściśle złączona z kwestiami narodowymi i historycznymi. Autor zwrócił też uwagę, że ojcowi Rydzykowi udało się skonstruować wyraźną tożsamość słuchacza Radia Maryja, który stanowi jednocześnie część dobrze zorganizowanej wspólnoty.

Katolickie środki masowego przekazu przywołane zostały także w obszernym zbiorowym opracowaniu, *Media a demokracja*, wydanym w Lublinie w 2007 r. W tym zbiorze na uwagę zasługują w szczególności artykuły Katarzyny Pokornej-Ignatowicz, która opisała wkład mediów katolickich w rozwój polskiej demokracji¹⁴, oraz Katarzyny Bernat, która skupiła się na obrazie demokracji kreowanym przez Radio Maryja oraz „Tygodnik Powszechny”. Bernat doszła do wniosku, że toruńskie radio jest konserwatywne i negatywnie odnosi się do liberalnych wartości, natomiast „Tygodnik Powszechny” reprezentuje bardziej ekumeniczne podejście, akcentując wartość wolności w demokracji¹⁵. To jednak nie wszystko – religijnym pismom, stacjom telewizyjnym i radiowym poświęca się również całe opracowania. Jednym z nowszych przykładów są *Media religijne i wyznaniowe w Polsce i na świecie*¹⁶, przygotowane pod redakcją Jacka Sobczaka oraz Jędrzeja Skrzypczaka.

13 I. Krzemiński, *Czego na uczy Radio Maryja?*, Warszawa 2009, s. 116–133.

14 K. Pokorna-Ignatowicz, *Media katolickie w III RP i ich wkład w budowę polskiej demokracji*, [w:] *Media a demokracja*, red. L. Pokrzycka, W. Mich, Lublin 2007, s. 119–130.

15 K. Bernat, *Konserwatyzm czy liberalizm? Obraz demokracji lansowany w Radiu Maryja i „Tygodniku Powszechnym”*, [w:] *Media a demokracja*, red. L. Pokrzycka, W. Mich, Lublin 2007, s. 131–142.

16 *Media religijne i wyznaniowe w Polsce i na świecie*, red. J. Sobczak, J. Skrzypczak, Poznań 2015, s. 216–248.

Opracowanie to zajmuje się m.in. fenomenem Radia Maryja i TV Trwam, specyfiką Radia Emaus, a także zagadnieniem wolności słowa na przykładzie procesu prasowego, który wytoczono „Gościowi Niedzielnemu”.

W kontekście katolickich środków przekazu interesującą i nader aktualną pozycją jest publikacja Damiana Guzka, *Media katolickie w polskim systemie medialnym*, będąca owocem badań lustrujących środki masowego przekazu przez pryzmat teorii systemowej. Autor, poddawszy analizie katolickie środki masowego przekazu, doszedł do wniosku, że stanowią one podsystem polskiego systemu medialnego i – w przeciwieństwie do jego reszty – rozwijają się na zasadzie koncentryczności, a nie koncentracji. Oznacza to, że media katolickie posiadają kilka centrów napędzających ich rozwój (Warszawę, Toruń, Poznań, Częstochowę, Katowice). Stanowi to kontrast z resztą systemu medialnego, którego gracze orientują się raczej na stolicę Polski¹⁷.

Tytułem podsumowania należy zauważyć, że większość badań podejmowanych w obszarze mediów katolickich (skądinąd bardzo wartościowych) ma najczęściej charakter wycinkowy, niekoniecznie wnikający w meandry kilku prasowych dyskursów naraz. Zdaniem autorki udział prasy katolickiej w dyskursie publicznym zasługuje na szersze opracowanie porównawcze, które uwzględniłoby najważniejsze wydawane obecnie tytuły prasowe i objęłoby swoim zasięgiem dłuższy okres. Przemawia za tym nie tylko wciąż mocna pozycja Kościoła katolickiego w Polsce, lecz także fakt, że katolickie środki masowego przekazu stanowią istotną część pejzażu medialnego i nie można utożsamiać ich tylko ze znanymi mass mediami toruńskiego redemptorysty.

Warto zauważyć, że kwerenda biblioteczna spełniła, *summa summarum*, dwie funkcje: pomogła zbudować warstwę merytoryczną pracy oraz zaprojektować kierunek badań, tak by mogły one poszerzyć stan wiedzy we wskazanych dziedzinach nauki. Głównym problemem badawczym rozprawy jest wizja państwa konstruowana na łamach polskiej prasy katolickiej. Precyzując, należy dodać, że przedmiot badań stanowi wizja państwa polskiego prezentowana na łamach czterech największych tygodników katolickich: „Gościa Niedzielnego”, „Tygodnika Powszechnego”, „Niedzieli” oraz „Przewodnika Katolickiego” w latach 2005–2015. Słowo „wizja” rozumiane jest w pracy zgodnie ze swoją słownikową definicją, która przedstawia ją jako *wyobrażenie, jakie ktoś ma o kimś lub o czymś*¹⁸. Ten sam słownik wskazuje,

¹⁷ D. Guzek, *Media katolickie w Polskim systemie medialnym*, Toruń 2016, s. 163–234.

¹⁸ *Wielki Słownik Języka Polskiego*, Instytut Języka Polskiego PAN, dostęp online: http://wsjp.pl/index.php?id_hasla=39894&id_znaczenia=3954813&l=26&ind=0., dostęp: 8.12.2016.

że wizję rozpatrywać należy jako wytwór działań intelektualnych człowieka, który dotyczy może nie tylko przyszłości *in genere*, lecz także konkretnych obszarów życia, np. polityki czy społeczeństwa¹⁹. Mając na uwadze konieczność ograniczenia objętości rozprawy, a przez to i zakresu podejmowanych badań, wizja państwa rozpatrywana jest w kontekście trzech kontrowersyjnych społecznie zagadnień: kwestii finansowania Kościoła katolickiego przez państwo, edukacji (lekcji religii i szkolnej edukacji seksualnej) oraz bioetyki (aborcji, *in vitro*, eutanazji). Autorka proponuje również, by kategorię wizji państwa traktować w sposób nieco rozszerzający, tj. jako wypadkową dwóch komponentów – „ocennego”, dotyczącego teraźniejszości, oraz „postulatywnego”, odnoszącego się do przyszłości. Za przyjęciem takiego podejścia przemawia troska o rzetelność i kompleksowość badań – wizja państwa będzie rekonstruowana na podstawie dyskursów medialnych, dlatego też uwzględnienie obu jej wymiarów pozwoli uzyskać pełniejszy obraz rzeczywistości, a przez to potwierdzić lub sfalsyfikować przyjęte hipotezy badawcze.

Zakres czasowy rozprawy obejmuje okres między 2005 a 2015 r. – horyzont badawczy otwierają i zamykają dwa wydarzenia istotne dla Polski oraz Kościoła katolickiego. 2 kwietnia 2005 r. zmarł papież Polak, Jan Paweł II – dla Kościoła w Polsce oznaczało to utratę wieloletniego przewodnika i konieczność samodzielnego stawiania czoła nowym wyzwaniom²⁰. Z kolei w maju 2015 r. zakończyły się wybory prezydenckie, które okazały się najbardziej zaskakującym głosowaniem ostatnich lat – po intensywnej kampanii Andrzej Duda, kandydat Prawa i Sprawiedliwości, nieznacznie pokonał w drugiej turze urzędującego prezydenta Bronisława Komorowskiego, popieranego przez Platformę Obywatelską²¹. Zwycięstwo Andrzeja Dudy można rozpatrywać jako pewien przełom w rodzimej polityce. Jego triumf jednoznacznie przełamał pasmo wyborczych porażek PiS, pokazał też, że przy odpowiednio prowadzonej kampanii wyborczej można relatywnie szybko wypromować niezbyt znanego wcześniej kandydata²². Z punktu widzenia niniejszej

¹⁹ Ibidem.

²⁰ T. Króla, *10. rocznica śmierci Jana Pawła II*, KAI.pl, 2.04.2015, dostęp online: <https://ekai.pl/rocznica-smierci-sw-jana-pawla-ii/>, dostęp: 4.07.2016.

²¹ M. Wilgocki, *Wybory prezydenckie 2015. PKW oficjalnie: Andrzej Duda prezydentem*, „Gazeta Wyborcza”, 25.05.2015, dostęp online: http://wyborcza.pl/1,75478,17982503,Wybory_prezydenckie_2015__PKW_oficjalnie__Andrzej.html, dostęp: 4.07.2015.

²² Maw, *Kim jest Andrzej Duda?*, „Newsweek”, 6.08.2015, <http://polska.newsweek.pl/andrzej-duda-kim-jest-duda-nowy-prezydent-rp-przeczytaj-syulwetke-newsweek-pl,artykuly,358435,1.html>, dostęp: 4.07.2015.

rozprawy istotne jest także to, że kandydat PiS eksponował w kampanii swoje przywiązanie do Kościoła katolickiego, otwarcie deklarując, że np. w kwestii uregulowania procedury *in vitro* podziela zdanie Episkopatu²³. W opinii części obserwatorów Andrzej Duda cieszył się też sympatią hierarchów Kościoła, która mogła mu pomóc w osiągnięciu wyborczego sukcesu²⁴.

Należy podkreślić, że głównym celem pracy jest weryfikacja przyjętych hipotez badawczych poprzedzona rekonstrukcją wizji państwa prezentowanej na łamach wybranych tygodników katolickich. Pobocznym celem opracowania jest także krytyczne spojrzenie na dyskurs katolickich tygodników. Autorka zamierza przy tym zweryfikować trzy hipotezy badawcze – jedną ogólną i dwie szczegółowe. Ogólna hipoteza zakłada, że dyskurs prasy katolickiej zmierzał do poszerzenia bądź utrzymania wpływów Kościoła katolickiego w odniesieniu do trzech konfliktogennych obszarów (tj. finansowania Kościoła, edukacji, zagadnień bioetycznych)²⁵. W swojej istocie dyskurs ten konstruował wizję państwa *de facto* wyznaniowego – tak w literaturze określa się formalnie świeckie państwo, które uprzywilejowuje określoną konfesję²⁶. Pierwsza hipoteza szczegółowa zakłada, że przekaz tworzony przez analizowane media charakteryzować będzie spójność relacji, a jedynym tytułem, który prezentować będzie mniej restrykcyjną linię redakcyjną, okaże się „Tygodnik Powszechny”. Druga hipoteza szczegółowa odnosi się do warstwy językowej. Autorka przyjęła, że język analizowanego dyskursu charakteryzować będzie konfrontacyjna retoryka bazująca na negatywnym wartościowaniu odmiennych poglądów i prezentowaniu katolickiego światopoglądu jako jedynie słusznego.

Metodologia badań bazowała na krytycznej analizie dyskursu (KAD), która ze względu na swoją interdyscyplinarność oraz elastyczność doskonale sprawdza się

23 Łk, *Wybory prezydenckie. Kandydaci a kwestie światopoglądowe*, eKai, 2.05.2015, dostęp online: http://ekai.pl/wydarzenia/temat_dnia/x88748/wybory-prezydenckie-kandydaci-a-kwestie-swiatopogladowe/, dostęp: 4.07.2015.

24 K. Wiśniewska, *Czy Kościół pomógł Dudzie?*, „Gazeta Wyborcza”, 26.05.2015, dostęp online: http://wyborcza.pl/1,75968,17983010,Czy_Kosciol_pomogl_Dudzie_.html, dostęp: 4.07.2015.

25 Pojęcie *wpływu* będzie tu rozumiane zgodnie z definicją zaproponowaną przez R.A. Dahla i B. Stinebricknera: [*Wpływ*] to taki stosunek między ludźmi, w którym potrzeby, pragnienia, preferencje czy intencje jednej lub więcej osób oddziałują na postępowanie lub predyspozycje do działania jednej lub wielu osób w kierunku zgodnym z potrzebami, preferencjami lub intencjami wywierających wpływ. Zob. R.A. Dahl, B. Stinebrickner, *Współczesna analiza polityczna*, Warszawa 2007, s. 37.

26 *Państwo wyznaniowe. Doktryna...*, s. 9–50.

w przypadku badania zawartości prasy, zwłaszcza jeżeli elementem rozważań jest władza w jej szerokim rozumieniu²⁷. Trzeba zauważyć bowiem, że zdolność do narzucenia określonej wizji państwa można rozpatrywać w kategorii władzy symbolicznej²⁸. Precyzując, autorkę interesowały dwa wymiary dyskursu: konstruowanie obrazu rzeczywistości (ocena aktualnej sytuacji) oraz wyobrażenie pożądanej przyszłości (formułowane postulaty). Wymiary dyskursu korespondowały zatem bezpośrednio z istotną dla tej pracy dwuskładnikową koncepcją wizji państwa (element ewaluacyjny tego, „jak jest”, splata się z oczekiwaniami wobec tego „jak powinno być”).

Korzystając z elastyczności KAD, autorka uwzględniła w badaniach również założenia pierwszego oraz drugiego stopnia *agenda setting*, koncepcji wyczerpująco opisaną przez Maxwella McCombsa i objaśniającej zależność między obecnością pewnych kwestii w mediach a społecznym postrzeganiem ich ważności²⁹. Badania przyjęły zatem jakościowy oraz ilościowy charakter: analiza dyskursu uzupełniona została danymi liczbowymi obrazującymi intensywność, z jaką dane tygodniki zajmowały się newralgicznymi zagadnieniami, istotnymi nie tylko dla społeczeństwa, lecz także dla relacji między państwem a Kościołem katolickim.

W wymiarze praktycznym badania składały się z dwóch zasadniczych etapów: pierwszy krok objął tworzenie korpusu badawczego, drugi zaś – jego analizę. Należy przy tym zwrócić uwagę, że etap pierwszy podzielony został na dwie procedury, czyli po pierwsze, identyfikację materiałów prasowych, które wpisują się w któryś z trzech bloków tematycznych, a po drugie, wstępną klasyfikację materiałów na trzech poziomach: (1) ze względu na reprezentowany przez nie blok tematyczny, (2) ze względu na reprezentowany gatunek dziennikarski oraz (3) ze względu na dział pisma, w którym umieszczono materiał. Z korpusu badawczego wyłączone zostały regionalne wkładki diecezjalne, wkładki specjalne, krótkie notki prasowe, a także materiały odnoszące się wyłącznie do innych państw (przedmiotem badań jest wizja państwa polskiego). Wyniki badań przedstawiono osobno dla każdego z tygodników, niemniej jednak uwzględniony został też komentarz porównawczy, odnoszący się do wszystkich badanych tytułów.

²⁷ M. Kopytowska, Ł. Kumięga, *Krytyczna analiza dyskursu: konteksty, problemy, kierunki rozwoju*, [w:] *Analiza dyskursu publicznego. Przegląd metod i perspektyw badawczych*, Warszawa 2017, s. 177–210.

²⁸ Zob. B. Jabłońska, *Krytyczna analiza dyskursu: refleksje teoretyczno-metodologiczne*, „Przegląd Socjologii Jakościowej” 2006, t. 2, nr 1, s. 53–67.

²⁹ M. McCombs, *Ustanawianie agendy. Media masowe i opinia publiczna*, Kraków 2008, s. 41–59.

Opracowanie składa się z czterech rozdziałów uzupełnionych wstępem oraz podsumowaniem. Rozdział pierwszy poświęcono w całości ramom teoretycznym pracy. Autorka przybliżyła w nim najważniejsze dla rozprawy doktorskiej kategorie związane z demokracją czy koncepcją państwa świeckiego i wyznaniowego. W tym rozdziale omówiona została również koncepcja państwa w myśli katolickiej. W rozdziale drugim umieszczono węzłowe zagadnienia odnoszące się do pozycji Kościoła katolickiego w Polsce. Obejmuje on historyczne oraz współczesne uwarunkowania relacji państwo – Kościół ze szczególnym uwzględnieniem tego, co w tych relacjach najtrudniejsze, budzące największe zainteresowanie opinii publicznej. W tej części pracy znalazł się także podrozdział poświęcony mediom katolickim w Polsce, charakteryzujący tygodniki poddane badaniom. Rozdział trzeci rozprawy kumuluje wszystkie zagadnienia metodologiczne związane z pracą i przebiegiem badań – autorka, odwołując się do teorii analizy dyskursu, uzasadnia w nim wybór metodologii badań, formułuje hipotezy badawcze, przedstawiając jednocześnie własny warsztat pracy. Ostatni, czwarty rozdział stanowi prezentację wyników badań poszczególnych tygodników, jest zatem owocem i ukoronowaniem procesu badawczego.

ROZDZIAŁ 1

RAMY TEORETYCZNE PRACY

1.1. III RP jako państwo demokratyczne

Demokracja jest kategorią budzącą wielkie namietności, nie tylko na płaszczyźnie nauki. Pojęcie demokracji ewoluowało z biegiem lat, tak jak zmieniały się realia, w których funkcjonowało – teoria demokracji rozwijała się zatem równoległe z jej praktyką¹. Upływ czasu odcisnął na tym terminie wyraźne piętno: czym innym była przecież demokracja ateńska, a czym innym jest demokracja liberalna budowana we współczesnej Europie. Co więcej, nikt nie wie, jak będzie (lub nie będzie) wyglądać ona w przyszłości. Jak ostrzegał Giovanni Sartori, jeden z najwybitniejszych teoretyków demokracji, „liberalnej demokracji nie możemy uważać za zagwarantowaną”². Dorobek naukowy włoskiego badacza pozwala sądzić, że w samą demokrację wpisana jest nie tylko zmienność, lecz także pewna kruchość, co czyni ją jeszcze bardziej ciekawym obiektem badań naukowych.

Abstrahując chwilowo od zagadnień natury terminologicznej, należy podkreślić, że demokracja stanowi bardzo ważną kategorię również dla niniejszej pracy. Choć w centrum zainteresowania autorki znalazła się wizja państwa prezentowana na łamach prasy katolickiej, to wiadomo wszakże, że jest to wizja odnosząca się do konkretnego i realnie istniejącego bytu, a mianowicie – Rzeczypospolitej Polskiej. Dlatego też w imię rzetelności badawczej należy określić „stan zastany”, czyli w tym przypadku opisać obiekt, w opozycji do którego budowano konkretne wizje.

1 G. Sartori, *Teoria demokracji*, Warszawa 1994, s. 341–343.

2 Ibidem, s. 341.

Punktem wyjścia jest dla autorki założenie, że Polska (w latach objętych badaniami: 2005–2015) wpisywała się w model demokracji liberalnej – co zostanie uzasadnione w toku dalszych rozważań. Nim jednak w centrum zainteresowania postawiona zostanie III RP, w pierwszej kolejności wypada odwołać się do współczesnej teorii demokracji, a konkretniej do wartości i zasad, które ją konstytuują.

Badania nad demokracją stanowią rozwinięty obszar nauki i w tym kontekście nie dziwi fakt, że w obiegu akademickim funkcjonuje mnogość definicji demokracji, przy czym mają one zazwyczaj wiele punktów wspólnych. W najprostszym ujęciu uznaje się, że demokracja jest reżimem politycznym, w którym obywatele mają istotny wpływ na funkcjonowanie państwa³. Bardziej rozwinięte definicje często przedstawiają demokrację przez wyliczenie jej cech dystynktywnych, konstruują zatem swego rodzaju katalog pożądaných przymiotów, które powinny ją charakteryzować. Jak wskazuje np. encyklopedia politologii, demokracja zakłada możliwość partycypacji i kontestacji politycznej, opierając się przy tym na konkretnych zasadach, m.in. na wolności organizowania się, wolności słowa, zasadzie alternacji politycznej, a także możliwości odwoływania rządzących⁴. Analizując dorobek największych badaczy demokracji, w tym także teorię i praktykę jej funkcjonowania, L. Rajca wskazała dwanaście filarów budujących państwa demokratyczne: (1) zasadę suwerenności narodu, (2) wolne wybory, (3) zasadę większości i prawa mniejszości, (4) zasadę przedstawicielstwa, (5) zasadę podziału władz, (6) państwo prawa, (7) pluralizm polityczny, (8) społeczeństwo obywatelskie, (9) transparentność systemu politycznego, (10) partie polityczne, (11) konflikt, negocjacje, konsensus oraz (12) kulturę polityczną⁵. Warto dodać też, że współcześnie pojęcie demokracji jest zazwyczaj utożsamiane z kategorią demokracji liberalnej, czyli takiej, która kładzie nacisk na liberalną interpretację konstytucyjnych gwarancji wolności i praw jednostki⁶. Takie podejście zostało również przyjęte w niniejszej pracy.

Przykładowe definicje, choć cenne poznawczo, nie są wystarczające do opisu dynamicznej rzeczywistości, gdyż przedstawiają pewien model idealny. Znacznie trudniej jest zmierzyć „demokratyczność” realnie istniejących państw, choć takie próby są oczywiście podejmowane. W ciągu ostatnich lat wypracowano wiele mniej lub bardziej restrykcyjnych kryteriów pozwalających kwalifikować poszczególne

3 J. Sobczak, *Podstawy wiedzy o państwie i prawie*, Poznań 2002, s. 64.

4 *Encyklopedia politologii. Teoria polityki*, red. W. Sokół, M. Żmigrodzki, Lublin 1999, s. 68–69.

5 L. Rajca, *Demokracja. Studium polityczne*, Toruń 2007, s. 74–120.

6 M. Saward, *Demokracja*, Warszawa 2008, s. 177.

kraje do grona państw demokratycznych albo je z niego wykluczać. Im bardziej restrykcyjne kryteria, tym mniej państw jest w stanie je spełnić. Godnym uwagi przykładem jest dość surowy *Democracy Index*, czyli Indeks Demokracji opracowany przez jednostkę badawczą związaną z tygodnikiem „The Economist” i prezentujący stan demokracji aż w 165 krajach świata⁷. Autorzy raportu oceniają pięć aspektów funkcjonowania demokracji: (1) proces wyborczy i pluralizm, (2) funkcjonowanie władzy, (3) partycypację polityczną, (4) demokratyczną kulturę polityczną oraz (5) wolności obywatelskie. Na podstawie wyników badacze klasyfikują każde państwo do jednej z czterech kategorii: demokracji pełnych, demokracji „wadliwych”, demokracji hybrydowych bądź też reżimów autorytarnych⁸. Podobne podejście znajduje również odbicie w standardach wypracowanych przez Radę Europy, a zatem organizację powołaną do upowszechniania standardów demokracji i praw człowieka⁹. Rada przyjęła bowiem czterostopniową klasyfikację nawiązującą do stadiów rozwoju demokracji – stąd mowa o standardach demokracji podstawowej (zapewniającej ochronę indywidualnych wolności, wolne, uczciwe wybory, praworządność i trójpodział władzy), standardach demokracji rozwiniętej (w której władza jest decentralizowana, istnieją niezależne media, nikt nie jest narażony na dyskryminację), standardach demokracji stabilnej (budowanej przez społeczeństwo obywatelskie, dającej duże uprawnienia opozycji parlamentarnej, dbającej o równą reprezentację kobiet i mężczyzn) i wreszcie o standardach demokracji silnej (czyli takiej, w której obywatele mogą bezpośrednio decydować o zmianach w prawie i konstytucji, a prawa polityczne przysługują także nieobywatelom)¹⁰. Oba przykłady sugerują, że na demokrację należy patrzeć zatem jak na pewne continuum i traktować ją w kategoriach ciągłego procesu, a nie statycznego zjawiska.

Powyższe przykłady referują, rzecz jasna, jedynie ułamek wiedzy dotyczącej demokracji. Niezależnie od wszystkich niuansów różniących definicje i probie-rze demokracji należy odnotować, że państwa demokratyczne cechuje przede wszystkim poszanowanie wolności i praw człowieka oraz dążenie do takiej orga-

7 *Democracy Index 2015. Democracy and its discontents. A Report from the Economist Intelligence Unit*, dostęp online: <http://www.sudestada.com.uy/Content/Articles/421a313ad58f-462e-9b24-2504a37f6b56/Democracy-index-2014.pdf>, dostęp: 6.03.2016.

8 Ibidem.

9 J. Jaskiernia, *Zagrożenia dla procesów i instytucji demokratycznych w Europie w świetle prac Rady Europy*, [w:] *Demokracja w Polsce i świecie*, red. S. Zyborowicz, Toruń 2009, s. 117.

10 Ibidem, s. 121–122.

W przestrzeni publicznej coraz wyraźniej słyhać głosy diagnozujące pęknięcie Polski na dwie części: odłam liberalny i konserwatywny. Wygląda na to, że nadal aktualne pozostaje pytanie zadane w wierszu przez Juliusza Słowackiego: *Szli krzycząc „Polska! Polska” (...) / Wtem Bóg z mojęszowego pokazał się krzaka / Spojrzał na te krzyczące i zapytał: „Jaka?”*. Powyższa indagacja poety stała się jednym z ważniejszych przyczynków do podjęcia badań opisanych w pracy. Autorka wyszła z założenia, że odpowiedzi na pytanie Słowackiego warto poszukiwać także w dyskursie prasy katolickiej, a więc w środkach przekazu kształtujących światopogląd pokaźnej części polskiego społeczeństwa.

Fragmenc recenzji:

Kinga Przybysz-Polakowska podjęła interesujący problem badawczy, będący jak dotąd w niewielkim stopniu eksplorowany całościowo. Za oryginalnością pracy przemawia próba skonstruowania medialnego obrazu państwa polskiego w prasie katolickiej.

Dobór metod i realizację badań oceniam bardzo dobrze. Na podkreślenie zasługuje obszerność materiału źródłowego, szczegółowa klasyfikacja tego materiału i konsekwentne stosowanie przyjętych kryteriów analizy. Podział pracy na część teoretyczną i empiryczną, chociaż nie jest częstą praktyką w naukach o polityce, znajduje uzasadnienie ze względu na interdyscyplinarność badania.

Prof. dr hab. Iwona Hofman

J. Słowacki, *Szli krzycząc: „Polska! Polska”*, [w:] *Przypowieści i epigramaty*, XXXV, w. 1–6.

ISBN 978-83-66353-21-3

9 788366 353213

